

ÇALIŞAN ANNELERİN ÇOCUKLARI DAHA BAŞARILI*

Mehmet Alper Dinçer¹ ve Gökçe Uysal Kolaşin²

Yönetici Özeti

OECD, 2000'den beri üç senede bir OECD ülkeleri ve diğer katılımcı ülkelerde Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) uygulamaları yürütmektedir. 2006'da Türkiye katılımcı 57 ülke arasında fende 44., matematikte 37. ve okumada 43. olmuştur. OECD ülkeleri arasında ise Türkiye sondan ikincidir. Türkiye'de öğrenci başarısının yükseltilmesi için politika tasarımlarına ihtiyaç vardır. Bu politika notu, başarısızlık ve eşitsizliğin nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır.

Ebeveynleri eğitilmiş olan ve çalışan bir öğrenci, ebeveynleri eğitimsiz ve çalışmayan olan bir öğrenciye göre daha başarılıdır. Hem annesi hem babası çalışan bir öğrenci ise sadece babası çalışan bir öğrenciye kıyasla daha başarılıdır. Daha genel bir deyişle sosyoekonomik durum, öğrenci başarısının en temel belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Öğrenci başarısını etkileyen bir diğer faktör ise öğrencinin kayıtlı olduğu program tipidir (Anadolu lisesi, genel lise, meslek lisesi, vb). Öğrenciler, merkezi sınavlar vasıtasıyla çeşitli programlar arasında dağıtılmaktadır. Dolayısıyla kuvvetli bir akademik altyapısı olan öğrenci daha iyi programlara kayıt olabilmektedir. Ancak bu araştırmanın sonuçlarına göre, öğrencinin sosyoekonomik durumunun ve akademik birikiminin dikkate alındığı durumlarda bile öğrencinin kayıtlı olduğu program başarısını önemli ölçüde etkilemektedir.

Tablo 1: Türkiye'den örnek öğrenci profillerinin tahmini PISA 2006 fen puanları

	Ali	Ada	Can	Ezgi
Babanın eğitimi	Liseden az	Lise veya üstü	Lise veya üstü	Liseden az
Babanın istihdam durumu	Çalışıyor	Çalışıyor	Çalışıyor	İşsiz
Annenin istihdam durumu	Ev hanımı	Ev hanımı	Çalışıyor	Çalışıyor
Evde bilgisayar	Yok	Var	Var	Yok
Okulun ortalama sosyoekon. durumu	TR ort. çok kötü	TR ortalamasında	TR ort. çok iyi	TR ort. biraz iyi
Okula kabul edilme kriteri	Yok	Yok	Var	Yok
Program tipi	Meslek lisesi	Genel lise	Anadolu lisesi	Çok programlı lise
Kır/kent	Kır	Kent	Kent	Kır
Tahmin edilen PISA 2006 puanı	280	437	604	429

Tablo 1'de, yapılan analizin sonuçları kullanılarak yaratılmış 4 örnek öğrenci profili karşılaştırılmaktadır.³ Türkiye'de ortalama fen notu 423 puan, OECD'de 500 puandır. Babası lise mezunu olmayan, annesi çalışmayan, hem ailesinin hem sınıf arkadaşlarının ailelerinin sosyoekonomik durumu dezavantajlı, kırsal alanda yaşayan ve meslek lisesine giden bir öğrencinin (Ali) notu 280 puan ile çok düşük seviyededir. Buna karşın babası üniversite mezunu, hem annesi

* Bu çalışma Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi tarafından "Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler" projesi kapsamında desteklenmiştir. Bu notun sorumluluğu tümüyle **betam**'a aittir ve hiçbir şekilde Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

¹ Mehmet Alper Dinçer, **betam**, Araştırmacı, alper.dincer@bahcesehir.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Gökçe Kolaşin, **betam**, Direktör Yardımcısı, gokce.kolasin@bahcesehir.edu.tr

³ Tabloda verilmeyen değişkenlerin sabit olduğu varsayılmaktadır.

hem babası çalışan, hem ailesinin hem de sınıf arkadaşlarının ailelerinin sosyoekonomik durumu Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde, Anadolu lisesine giden bir öğrenci (Can) 604 puan ile OECD ortalamasının üzerinde bir not almaktadır.

Öğrenci başarısının sosyoekonomik koşullara bu ölçüde bağımlı olması sosyal hareketliliği engellemektedir. Hem öğrenci başarısının yükseltilmesi hem de eşitsizliğin giderilmesi için sosyoekonomik durumu dezavantajlı öğrencileri hedef alan politikaların tasarlanması büyük önem taşımaktadır.

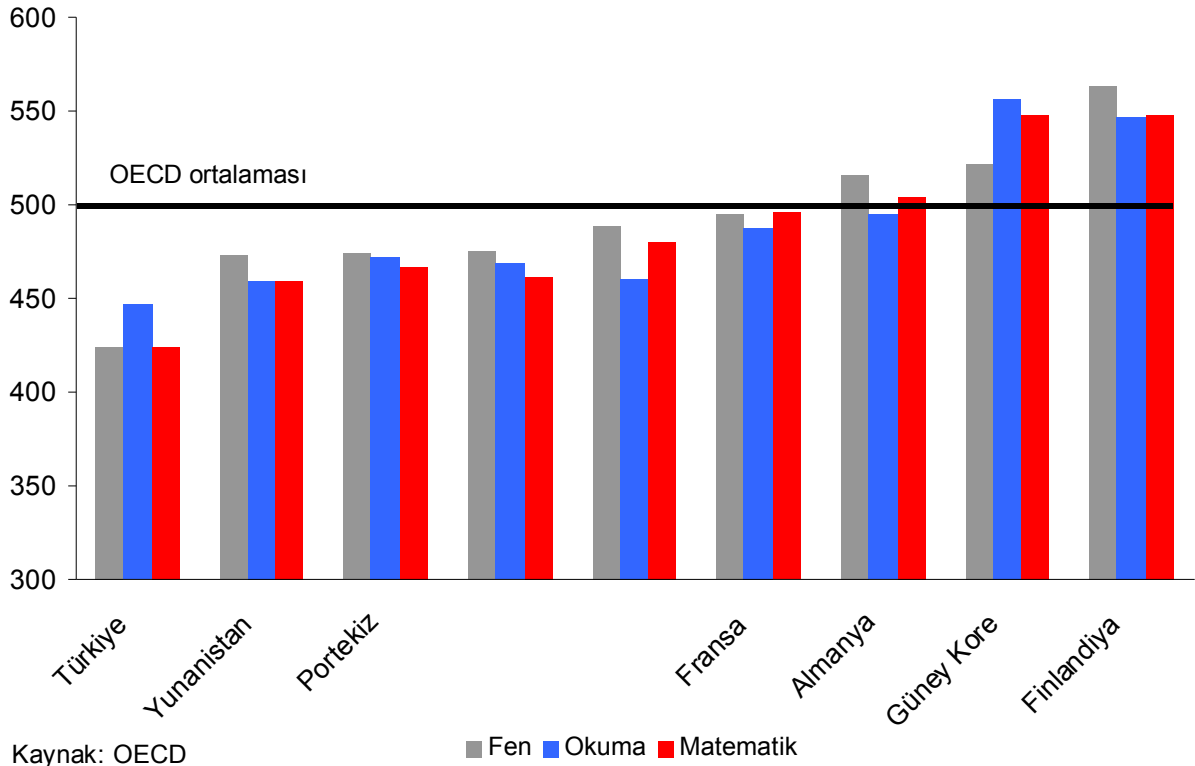
Diğer faktörler göz önünde bulundurulduğunda okul kaynaklarının etkisi yok denecek kadar az kalmaktadır. Ancak okul kaynakları tek başına anlamlı bir faktör olmayabilir. Okul kaynaklarının verimli kullanılması, öğretmenlere ve öğretmenlerin öğrenci ve kaynağı doğru şekilde bir araya getirmesine önemli ölçüde bağlıdır. Öğretmen kalitesini ve öğretmen eğitimini hedef alan politika tasarımları okul kaynaklarından daha verimli şekilde yararlanılmasını sağlayabilir.

Türkiye OECD ülkeleri arasında sondan ikinci

OECD, 2000'den beri üç senede bir, OECD ülkeleri ve diğer katılımcı ülkelerde PISA uygulamalarını yürütmektedir. PISA okuma, matematik ve fen alanlarında 15 yaşındaki öğrencilerin başarılarını ölçmektedir. Öğrenciler, ebeveynler ve okul yöneticilerinin yanıtladığı ek anketlerle, öğrenme ortamı, süreci ve aile altyapısı üzerine ayrıntılı veri toplanmaktadır.

PISA 2003 uygulamasına katılan 40 ülke arasında Türkiye fen ve matematik alanlarında 35., okumada ise ancak 33. olabilmıştır. Bu başarısız görüntü PISA 2006'da da devam etmiş ve Türkiye katılımcı 57 ülke arasında fende 44., matematikte 37. ve okumada 43. olmuştur. OECD ülkeleri arasında ise Türkiye sondan ikincidir. Şekil 1'de Türkiye'deki ve karşılaştırılabilir başka ülkelerdeki not ortalamaları verilmektedir.⁴

Şekil 1: Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerin PISA 2006 Ortalama Puanları

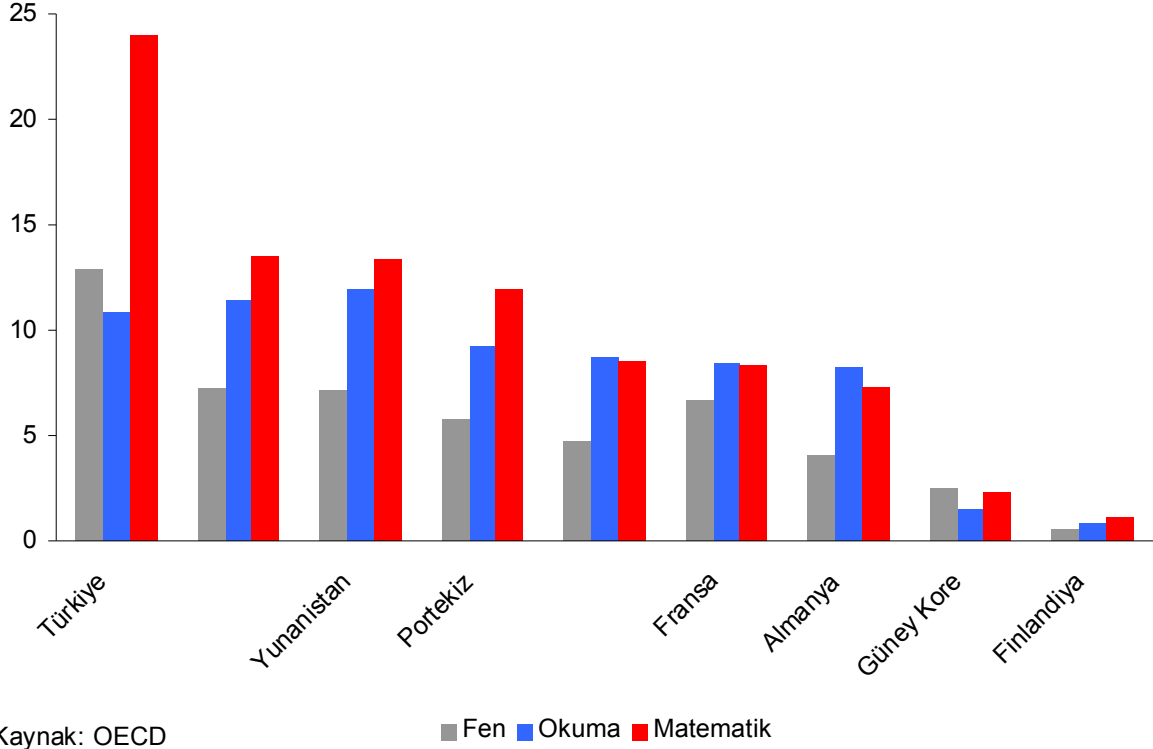

⁴ Finlandiya fen testinde en yüksek not ortalamasına sahip ülkedir.

Ülkeler bazında puan ortalamalarına ek olarak OECD belirli puan eşiklerini referans alan yeterlilik seviyeleri belirlemiştir. Türkiye’de matematikte öğrencilerin dörtte biri en düşük yeterlilik seviyesine bile ulaşamamaktadır (Şekil 2). Diğer alanlarda da durum çok farklı değildir.

OECD tarafından hazırlanan PISA raporlarında öğrenci başarısında eşitlik de irdelenmektedir. Bunun için okullar arası ve okullar içi puan dağılımlarına bakılmaktadır. PISA 2003 uygulamasının ana alanı olan matematikte Türkiye okullar arası eşitsizlikte zirvededir. PISA 2006 uygulamasında ise ana alan olan fende, Türkiye OECD ülkeleri arasında 11., toplam 57 katılımcı arasında ise 18. sıradadır. Raporlar, Türkiye’de okullar arası öğrenci performansının önemli ölçüde sosyoekonomik göstergelerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 2: En Düşük Yeterlilik Seviyesine Ulaşamayan Öğrencilerin Oranı (yüzde), 2006

Kaynak: OECD

■ Fen ■ Okuma ■ Matematik

Öğrenci başarısını belirleyen faktörler nelerdir?

Türkiye’de öğrenci başarısının yükseltilmesi için politika tasarımlarına ihtiyaç vardır. Bu sebeple PISA 2006 veri setinin ayrıntılı biçimde incelenmesi, hangi profile sahip öğrencilerin hangi nedenlerle başarısız olduğu ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda, sosyoekonomik altyapı, okul, bölgesel ve coğrafi etmenler değerlendirilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Kullanılan Değişkenler

Sosyoekon. Değişkenler

Cinsiyet
Babanın yaşı
Annenin yaşı
Babanın eğitimi
Annenin eğitimi
Babanın istihdam durumu
Annenin istihdam durumu
Evde bilgisayar olup olmadığı

Okulla İlişkili Değişkenler

Okuldaki öğrencilerin ortalama sosyoekon. durumu
Öğrencinin bulunduğu çevrede kaç okul olduğu
Eğitime ayrılan bilgisayarların okul büyüklüğüne oranı
Okulda ortalama sınıf büyüklüğü
Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı
Kız öğrenci sayısının okul büyüklüğüne oranı
Okula kabul edilme kriteri
Öğrencinin kaçınca sınıfa gittiği
Okulun kamudan finansman sağlayıp sağlamadığı
Program tipi

Bölgesel Değişkenler

Kır veya kentte bulunma
Bölge
İlde OKS’ye girenlerin 8.sınıftakilere oranı
İlin OKS’de ortalama başarısı
İlde kadın işgücüne katılım oranı

PISA 2006'nin fen ana alanıdır ve bu alanda daha sağlıklı ölçüm yapıldığı düşünülmektedir. Dolayısıyla analiz fen alanını temel almaktadır. Ancak okuma ve matematik alanlarında da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Annesi ve babası çalışan çocuklar daha başarılı

Ailenin sosyoekonomik durumu öğrenci başarısı üzerinde önemli etkiye sahiptir. Babaları en az lise mezunu olan öğrenciler 12-13 puan daha başarılı olmaktadır. Buna ek olarak ebeveynleri çalışan öğrenciler PISA testlerinde daha başarılıdırlar. Annenin istihdamı ve babanın istihdamı test puanlarını 14'er puan artırmaktadır. Ebeveynlerin istihdam durumlarının öğrenci başarısı üzerindeki etkisi, eğitim durumlarının etkisinden daha büyüktür. İşgücü piyasasında bulunan ebeveynler eğitimin getirisini daha yakından görüyor ve eğitime daha fazla önem veriyor olabilirler. Ayrıca ebeveynlerin çalıştığı ailelerde gelir ve dolayısıyla eğitime ayrılacak kaynaklar daha yüksektir. Annenin çalıştığı ailelerde çocuk sayısı daha azdır. Hanehalkı İşgücü Anketi 2006 sonuçlarına göre, işgücündeki annelerin ortalama 2,04 çocuğu varken işgücünde olmayanların ortalama çocuk sayısı 2,14'tür. Özetle, anne çalışıyorsa hem aile geliri daha yüksektir hem de eğitim kaynaklarının ayrılacağı çocuk sayısı azdır.

Evde bilgisayar bulunması test sonuçlarını 13 puan arasında yükseltmektedir. Evde bilgisayar bulunmasının, annenin ve babanın istihdam durumu kadar etkili olması çarpıcıdır. Ancak burada bilgisayarın sosyoekonomik durumun bir göstergesi olarak ele alındığı gözden kaçırılmamalıdır.

Fen başarısında cinsiyetler arası bir fark göze çarpmamaktadır. Ancak matematik erkekler, okumada ise kızlar daha yüksek puan almaktadır. Bu sonuçlar diğer ülkelerde de görülmektedir.

Meslek liseleri başarısız, Anadolu liseleri başarılı

Öğrenci kabul ederken geçmiş akademik başarıyı ön koşul olarak öne süren okula kayıtlı olan öğrencilerin test sonuçları 33 puan daha yüksektir. Geçmişte daha başarılı olan öğrencileri barındıran bu okulların öğrencilerinin daha başarılı olması şaşırtıcı değildir. Merkezi sınav sistemine göre öğrenciler başarı seviyelerine göre çeşitli program tipleri arasında dağılmaktadır. Dolayısıyla daha başarılı olan öğrenciler daha iyi programlara kaydolmaktadır. Ancak sosyoekonomik altyapı ve öğrencinin daha önceki akademik birikimi dikkate alındığında bile program tipleri arasında başarı farklılıkları gözlemlenmektedir.

İlköğretimde kayıtlı öğrenciler, genel lisede kayıtlı olanlara kıyasla 56 puan düşük puan almaktadır. 15 yaşında hala ilköğretimde okuyan öğrencilerin puanlarının düşük olması şaşırtıcı değildir. Anadolu liselerine kayıtlı olmak genel liselere kıyasla başarıyı 35 puan artırmaktadır. Meslek liselerine kayıtlı olmak ise genel liselere kıyasla test sonuçlarını 21 puan düşürmektedir. Program tipleri arasındaki farklılıklar, öğretmen kalitesindeki ya da müfredattaki farklılıklardan kaynaklanıyor olabilir.

OECD, Türkiye'de öğrenci başarısında okullar arası not farklılıklarının çok yüksek ve okul içi farklılıkların ise çok düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyoekonomik durumun öğrenci başarısı üzerindeki büyük etkisi göz önünde bulundurularak, analize her okulun ortalama sosyoekonomik durumunu gösteren bir endeks dahil edilmiştir. Ortalama sosyoekonomik durumu Türkiye ortalamasının bir kat üzerinde bulunan okula kayıtlı olmak test sonuçlarını 85 puan yükseltmektedir. Bu etki çok yüksek ve çok düşük sosyoekonomik seviyelerde daha kuvvetlidir. Bu durum okullarda sosyoekonomik gruplaşma yaşandığını doğrulamaktadır. Ancak aynı okula kayıtlı olan öğrencilerin birbirlerinin başarılarını etkilemeleri veya öğretmen kalitesi gibi gözlemlenmeyen okulla ilişkili etkenlerin varlığı da unutulmamalıdır.

Diğer faktörler dikkate alındığında okul kaynaklarının (Örneğin ortalama sınıf büyüklüğü, okulda bulunan bilgisayarlar, vb.) test sonuçları üzerinde herhangi bir etkisi görülmemektedir. Kalkınmış ve kalkınmakta olan ülkeler için yürütülmüş pek çok diğer çalışmada da aynı sonuç bulunmaktadır.

Bölgesel değişkenler

Sonuçlar kırsal bölgelerde bulunan (nüfusu 15 000 kişiden az yerleşim birimleri) okullara kayıtlı öğrencilerin 27 puan daha düşük aldığını göstermektedir.

Okulların bulunduğu illerdeki 8. sınıf öğrencilerinin yüzde kaçının OKS sınavına katıldığı, okulun bulunduğu ilin ortalama OKS performansı ve okulun bulunduğu ildeki kadın işgücüne katılım oranı, iller arasındaki farklılıkların etkisini ölçmeye yarayan etmenlerdir. Ancak diğer sosyoekonomik faktörler göz önünde bulundurulduğunda bölgesel etmenlerin ve coğrafi bölgelerin öğrenci başarısı üzerinde bir etkisi kalmamaktadır.

Sosyoekonomik durumun düzeltilmesine yönelik politikalara ihtiyaç var

Sosyoekonomik durum, öğrenci başarısının en temel belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim ve istihdam gibi sosyoekonomik durumun belirleyicilerinin etkisi büyüktür. Özellikle hem annenin hem babanın çalıştığı ailelerde büyüyen çocukların daha başarılı olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle kadınların işgücü piyasasına katılımının özendirilmesi çocukların başarısı açısından da elzemdir.

Daha zayıf akademik birikime sahip olmak öğrenciyi kaliteli eğitim alabileceği okullardan ve program tiplerinden uzak tutmaktadır. Oysa akademik başarı, eşitlikçi bir ortamda sosyoekonomik altyapıdan ziyade akademik başarı için sarf edilen çaba sayesinde elde edilmelidir. Öğrenci başarısının sosyoekonomik koşullara bu ölçüde bağımlı olması eşitsizliği güçlendirmektedir. Hem ortalamada öğrenci başarısının yükseltilmesi hem de eşitsizliğin giderilmesi için sosyoekonomik dezavantajları bulunan öğrencileri hedef alan politikaların tasarlanması büyük önem taşımaktadır.

Örneğin ABD’de 1965’ten beri uygulanan ve 1994’te kapsamı genişletilen Early Head Start ve Head Start programları bu tarz politikalara bir örnek oluşturabilir. Ekonomik durumu dezavantajlı ailelere mensup 5 yaş altı çocuklara ve hamile kadınlara yönelik bu programlar, eğitim, ebeveyn katılımı, sosyal yardım ve sağlık alanlarında destek sağlamaktadır. Bu programlara sadece 2006 - 2007 yılı içerisinde yaklaşık 1 milyon çocuk ve hamile kadın katılmıştır.⁵

---

⁵ http://www.nhsa.org/files/static_page_files/A97D606C-1D09-3519-AD7E2646D5EA7CDB/08FactSheetHSBasics.pdf